

Az ős Bánk bán

"Egy régi dologról én mostan szollok,
Kérlek, hogy fejenként rá hallgassatok,
Tiszta életről szép dolgot hallhattok,
Kit netalán soha nem hallottatok.

Másod András, harmad Béla fiáról,
Es feleségéről, német Gertrúdról,
Szólok mostan az jó vitéz Bánk bánról,
Királné asszonnyal történt dolgáról."

Páratlan művelődéstörténeti jelentőségű vállalkozást tudhatunk magukénak Erdélyben egy alig 750 lakosú kalotaszegi falu, Magyarbikfalvi műkedvelői, 1980. május 18-án színpadra vitték, első ízben adták elő az ős Bánk bán, Valkai András 1567-ben írt verses históriás énekét.

A XVI. század magyar irodalma egyik jelentős — a köztudatból sajnos kiküszabott — szerzőjének művét Buzás Pál kolozsvári zongoraművész, zenepedagógus fedezte föl újra Heltai Gáspár 1574-ben kiadott antológiájában, a Cancionale-ban. Ő vitte ki Bikalra a Bánffyhyunadtól alig 3 kilométernyire fekvő, mégis elzárt, a mai Kalotaszeg egyik legarchaikusabb településére, amelynek műkedvelői romániai országos fesztiválok arattak számos, visszhangos, nagydíjakkal jutalmazott sikert. Jól választott! Az egykor Szege-den, az alsóvárosi zárda tanítónő-képzőjében tanult Naszdóli Ferencné Agárdi Irén tanítónő, aki férjével együtt Magyarbikfalvi műkedvelő életének fáradhatatlan mozgatója, vállalta a betanítás nehéz feladatát, Kovács Ildikó, a Kolozsvári Bábszínház rendezője találta meg a megfelelő formát, a görög tragédiákból, ősi misztériumjátékokból ihletődött előadásnyelvezet. A nehezen olvasható ódon szöveg egyszerű falusi emberek előadásában, tiszta hangsúlyozásában természetessé vált, a 20 kilométerre levő Valkó egykori fia és mai bikalói előadói kortársakként hatottak. S ezt a hatást csak fokozta Vermes Péter XVI. századi szoltárokat idéző, erre az alkalomra szerzett zenéje.

Az elsősorban népművészetéről — színpompás viseletről, hímzéséről, szövegeiről és festett bútorairól — ismert Kalotaszeg választott fia, Kós Károly szerint talán egy hosszúra nyúló élet is kevés ahhoz, hogy ennek a hozzávetőlegesen 40 települést magába foglaló tájegységnek méltó történetét megírassa valaki. Így fordulhat elő, hogy Kalotaszeg művelődéstörténetének jelentős fejezetét, értékes alkotói még mindig homályban vannak, mert e hányattartott múltú — tatár és török dúlta — vidék számtalan okirata, fontos műemléke veszett oda. De az, ami megőrződött az utókor számára, még az sem lett mindig ismert, nem vált közkincsé.

A hányattartott, tragédiáktól és belső villongásoktól terhes XVI. századból aránylag sok énekszerzőt ismerünk. Csupán Kalotaszeg két költője adott a magyar irodalomnak. 1557-ben Nagyfaludi György deák Káin és Abel történetét dolgozta föl „Bánfiak Hunyadján, Kalotaszegben”. Ha ővé is ez elsőség, „Kalotaszeg nemes tartományá”-nak nevével jelentősebb művekkel Valkai András örökítette meg a magyar irodalom számára.

Kós Károly két ősi kalotaszegi családot említ. „Az egyik család ősi fészke Valkó, illetőleg Bikfal és Farnas és innen nevezik el magukat egyes ágai: valkói Valkai-aknak (előfordulnak Erdélyi né-

ven is), bikalói Vitéz-eknek (más nevenek tamásfalvi Vitéz, bikalói Kis) és farnasi Veres-eknek.” A Valkai család ősi fészke Valkó, Bánffyhyunadtól délre, a Vlegyásza nyúlványai között, hegyes-dombos vidéken fekszik. A templom falába beépített dombormű alapján, feltételezhetően már a rómaiak Daciájában lakott volt. A család a XII. századtól birtokolta, egészen 1730-ig, amikor a Valkaiak kihaltak. Ebben a gyönyörű fekvésű, a Vlegyászáról fűző széltől aránylag védett, rendkívül szép, XIV. században épített műemlék kerített-templomától uralt faluban született és töltötte élete javát Valkai András, a szülőfaluját egy kivétellel valamennyi művében megnevező költő. Az életét és munkásságát közel négy évszázad múlva a legalaposabban felkutató György Lajos méltán tartja a költő ősi családi fészkeinek, ismételt emlegetését a szülőföldszeretet egyik legrégebbi magyar irodalmi visszhangjának.

„Aki szörzette ezt magyar [versekben]
Nem jelente nevét ő ezekben,
Sem pedig nem írta az [versejekben],

„Sok szép dolgok vadnak nekünk megírván,
Históriákban szépen befoglalván.”

KESZTHELYI GYULA

Képeinken: Részletek az ős Bánk bán előadásából, a magyarbikfalvi amatőrök tolmácsolásában

Valkón megtalálják

[Kalotaszegben.”

Tanulmányait valószínűleg az akkor igen magas színvonalú kolozsvári iskolában végezte. Műveltségét, olvasottságát bizonyítják munkái, melyek egytől-egyig az akkori legjobb források ismerete alapján íródtak. Könyvtárának megmaradt példányait bőségesen szeljegyzetelte, kivonatolta, nelyenként kritikai megjegyzésekkel látta el. A nagyobb központoktól már akkor elég távoli, félreeső valkói udvarház fennmaradt könyveiből egy széleskörű műveltségű humanista portréja bontakozik ki, aki a történelmi eseményekből minduntalan azokat a tanulságokat vonta le, amelyek Erdély helyesnek vélt politikai gyakorlatát igazolták.

Egyike az első világi értelmiségieknek, felismerte a hivatalnokkodás nyújtotta előnyöket, és pályafutása bizonyítja, hogy az erdélyi fejedelmi udvarban meg is becsülték a művelt, irodalomkedvelő és művelő embert.

1559-ben lett a fejedelmi udvar kancelláriájának jegyzője. 1570 körül már táblai ülnök. Állása nem jelentett a mai helyzethez hasonló állandó lekööttséget, a törvénykezési időszakokon kívül otthon nyugodtan olvashatott, verselhetett. Életének az 1588. évi pestisjárvány vetett véget.

Valkai András hat önálló históriás éneket írt. Bánk bán (1567), a magyar uralkodók leszármazását megverselő „Genealogica-historica” (1567), Barbarossa Krónika (1571), János pap országa (1573), Alboinus és Rösamunda (1579), s végül a ma már elveszett Krónika (1567 előttről), amelyre később többször utal. Művei 12 ismert kiadásban jelentek meg, s kizárólag történelmi tárgyúak. Bánk bánja, amely a maga korában ritka sikert bizonyító hat kiadást ért meg, Bonfini története nyomán íródott, s nem sokkal Hans Sachs első irodalmi feldolgozása (1561) után készült.

Valkai érdeme elsősorban a költői tárgy megragadása s ez a helyenként nehézkes sorok ellenére is érdekes, izgalmas olvasmányá teszi. Német, francia, angol és olasz nyelven a világirodalomba is bevonult téma első magyar irodalmi feldolgozója megérdemli, hogy nevét az utókor is füljegyezze. A kalotaszegi viseletben, Kalotaszegen most előadott históriás ének remélhetőleg nemcsak Valkai Andrást, hanem mást is megment a feledés elől. Hogyan is kezdí Valkai András a Bánk bán történetét?

Andrássy Lajos

Szonett-féle

Lomha nyár leng a part alatt
Keresem ifjú lányomom
Ahol a sorsom megszaladt
Kérészek nászát számolom

Nehezül lassú est fölém
Nyúgóz a bémult áhítat
Éget az édes kín: ha én
Élném öngyilkos nászukat?

Csónak — mint halk halál-hajó
Siklik virágosó alatt
Kelyhük felizzó elhunyo

Ahol a sorsom megszaladt:
Így menni el! Így lenne jó!
Ilyen tűz-ívű nász alatt.

A Westerplatte katonái

Vannak események, történések, melyek mély nyomokat hagynak bennünk, ennek ellenére elfelejtjük őket. Vannak események, melyekre „csak” kerek évfordulókon emlékezünk. De vannak olyan események is, melyeket sohasem szabad felednünk.

1939. szeptember 1-vel Lengyelország megtámadásával elkezdődött II. világháború családiasokat, megpróbáltatásokat, a korábbi háborúkban nem tapasztalt szenvedéseket zúdított a világ népeire. Janusz Przymanowski kiváló lengyel író találóan utalt az előbbiekre: a huzották felkoncolása 20 ezer ember, a napóleoni háborúk megközelítőleg 3,5 millió ember nyomorúságát, halálát eredményezte. Az I. világháború 10 millió embert pusztított el. A II. világháború már mintegy 50 millió áldozatot követelt.

A történelem eddigi legnagyobb háborújában a fasiszmus nemzetek kiirtására, szolgáskorba döntésére törekedett.

A II. világháborúig az országháború hivatásos vagy sorozott katonákból álló hadseregekkel vívták. A lakosság passzív szemlélője volt a harcoknak, néhány esettől eltérően tevőlegesen nem vett részt az ellenség elleni harcokban, a szülőföldet megszállók elleni küzdelemben. A II. világháborúban — a reguláris erők mellett — az ellenállási mozgalom keretében mintegy 5 millió ember harcolt. Munkások, földművesek, értelmiségiek, iparosok, tisztviselők milliói váltak partizánokká, ellenállóká, városokban és falvakban, a hegyekben és a síkságokon milliók harcoltak a megszállók ellen. A hosszú tévovázás után a világ felismerte a náciizmusban rejlő valóságos veszélyeket s még időben összefogott.

1939. szeptember 1. előtti években a náci Németország kipróbálta erejét, s a nyugati hatalmak engedékenységét. A német csapatok bevonultak a Rajna-vidékre, a Wehrmacht katonái részt vettek a Spanyol Köztársaság elleni intervencióban. Hitler parancsára német csapatok megszállták Ausztriát, majd bevonultak Cseh és Morvaországba, később Szlovákiába. A német követelések teljesítődtek. Egy ideig úgy tűnt, hogy Hitler céljai egy részét „békés” úton is elérheti. A „békés” terjeszkedés azonban 1939. szeptember 1-én befejeződött. A hitleri német agresszióra Lengyelország fegyverrel válaszolt.

A gdański Westerplatte lengyel helyőrségére leadott lövések a II. világháború kezdetét jelentették. 1939. szeptember 1-én hajnalban 4 óra 45 perckor bekövetkezett az a pillanat amikor „a gdański szirt fokán” dönteni kellett a meghódítás és a védekezés között. A katonák a harcot választották. A 182 főt számláló helyőrség a szárazföldről, a tengerről és a levegőtől támadó sokszoros túlerő ellenére — az utánpótlástól, a hátrországtól elvágvá — hét napig kitartott, védekezett.

Az 1939. évi szeptemberi hadjárat, azaz a II. világháború első hónapja, Lengyelország harca és ideiglenes veresége sok tanulsággal szolgál. Es mégis milyen keveset és felületesen tudunk a háború kezdetéről.

A lengyel hadsereg 35 napos harcát a kövélemény ma is úgy ítéli meg, hogy a németek gyors győzelmet arattak, a lengyel hadsereg nem volt felkészülve, gyenge volt és a csapatokat rosszul vezették. A tankok ellen ulanus egységeket vetettek be.

A Lengyelország elleni hadjárat ténylegesen 35 napig tartott. A németek vesztesége — lengyel források szerint — 16 ezer fő volt, a Wehrmacht Hollandiát 5 nap alatt, Belgiumot 17 nap alatt foglalta el. Az angol expedíciós hadsereggel megerősített francia csapatok lényegében 25 nap alatt feimorzsolódtak. A német hadsereg hollandiai, belgiami, franciaországi, jugoszláviai és görögországi hadjáratának mintegy 22 hónapja megközelítőleg annyi veszteséggel járt mint a 35 napos lengyelországi harc.

A II. világháború ténylegesen lengyel földön kezdődött. A nyugati hatalmak részéről előzetesen megígért segítség elmaradt. Az ország megszállás alá került. Hitler terve azonban túlnőtt Lengyelország határain. Újabb európai fővárosok következtek, újabb országok területére is kiterjedt a háború (és az ellenállás).

A Westerplatte-i földnyelvet védő lengyel katonákra leadott lövésektől hosszú hónapok teltek el, míg létrejött az antifasiszta koalíció, míg megteremtődtek a feltételei a fasiszmus elleni totális harcoknak. A háború éveiben a fasiszmus elleni harc kiegészült a társadalmi változásért vívott küzdelemmel. Így a háború befejeződésével számos országban új fejezet, új korszak kezdődött. Egyes országokban a korábbinál demokratikusabb fejlődést, másol a néphatalom megteremtésének lehetőségét biztosította.

1939. szeptember 1-ről éppen a háború jellege, a fasiszmus jelkítüzei és gyakorlati politikája miatt nem szabad megfeledkeznünk. Nem feledhetjük a háborúhoz vívó út állomásait. A háború szörnyű eseményeit, szenvedéseit. Számon kell tartanunk azoknak az országoknak az erőfeszítéseit, egyes személyeknek a törekvéseit is akiknek a győzelem, a béke köszönhető. Emlékeznünk kell a néptömegek áldozatvállalására, az elesettekre, a koncentrációs táborokban elpusztultakra, a börtönökben, razzták és átverzánsakciók során életüket áldozókra. Mind azokra, akik a maguk módján hozzájárultak a fasiszmus megdöntéséhez. Nemes, önfeláldozó cselekedeteiknek emlékeinkben és a jövőt kialakító tevékenységünkben is tükröződnie kell.

DR. LAGZI ISTVÁN